

BOZSIK RAFAEL

AZ EGRI ÉRSEKI URADALOM GAZDASÁGI TERVEZETEI 1848-BAN

Az egri érseki uradalom 1847 végétől Pyrker érsek halála miatt kamarai felügyelet alatt állott.¹ A kincstár részéről az irányítást Megyeri Besze Ferenc kamarai tanácsos végezte, aki a gazdaság ügyeit áttekintve hamarosan múlhatatlan szükségét látta a gazdálkodás korszerűsítésének. Ebben a tárgyban különböző utasításokat adott még 1848 első hónapjaiban Naidhardt Antal jószágkormányzónak, tervek, javaslatok kidolgozására. Naidhardt mindezt továbbította az uradalom gazdatisztjeinek, akik munkához is fogtak.² Láthatjuk tehát, hogy a jobbágyszabadítás híre egy új utakat kereső gazdaságot ért; s talán ezért is nem meglepő a gyors reakció -- legalábbis "elméleti szinten" -- a beállott alapvető változásokra. Ismét gazdasági tervezetek készülnek,³ de ezeket alapjában megkülönbözteti az előbbiektől az, hogy robotmunkával és jobbági eszközállománnyal már nem számolhatnak. A hivatkozott tervezetek mélyebb megismerése önmagában is jelentős, hiszen rávilágít a korabeli földurak legfontosabb belső problémáira, elének tárva az esetleges alternatívák számát, azoknak vonzó, illetve megfontolásra készítő elemeit.

Április végétől kezdődően folyamatosan beérkeztek a kasznárságok és a gyöngyöspüspöki számtartóság gazdasági tervezetei. A gazdatiszteknek elsősorban arra kellett választ adniuk, hogy a fennmaradó majorsági erőket hogyan lehetne a legcélszerűbben, a legnagyobb haszonnal felhasználni. Úgy látszik azonban, hogy az először beérkező jelentések nem elégtették ki az uradalom vezetőinek elvárásait, mert egy másik, pontosabb tervezetet is el kellett készíteni. Bár mindenkinek ugyanazon pontokra kellett választ adnia, a beérkező munkák menete nem egyezik meg mindenben, jóllehet a téma -- a termelés további folytatása -- ugyanaz. Viszont közös vonás, hogy a tervezetek elején az adott kasznárság belső struktúráját írja le, nagy gondot fordítva a művelési ágankénti megoszlásra. Összesen öt helyről érkezett tervezet; 1. Panker Jánostól a gyöngyöspüspöki

számtartóság és a solymosi erdőségek, 2. Krausz Jánostól, a nagytályai majorsági földek, 3. Salamon Károlytól a füzesabonyi kasznársági járás, 4. Czvek János felnémeti kasznársági járás és 5. Barthalos Bertalantól baktai ispánság földjeinek ügyében. Az egyes dokumentumok vizsgálatán ebben a sorrendben haladjunk végig.

I. Gyöngyöspüspöki ⁴

A számtartóság több szempontból is külön figyelmet érdemel. Területi, földrajzi adottságai jóval kedvezőtlenebbek a löbbi kasznárság adottságainál. Szántója nincs, területének legnagyobb részén rétek és erdők találhatók. Ebből adódóan jövedelmei a rétgazdálkodásból és az itt termesztett takarmányra alapozott juhászatból származnak. Ismerünk egy külön számtartói jelentést, amely már 1848. március 10-re elkészült. "... Meltóságos Megyeri Besze Ferenc kincstári tanácsos és Királyi Biztos Úrhoz... némely jelenleg divatozó gazdasági rendszernek módosítása, célszerűbb változtatása, vagy továbbá is a folytatandó megállapítása iránt..." Az előterjesztésből kitűnik, hogy a számtartóság gyenge minőségű és szétszórtan elhelyezkedő rétején évről évre nehezebb megtermelni a szükséges takarmányt. A kiesés pótlására a számtartó több bükköny és több burgonya termesztését javasolja. Mindez több munkát kívánna, és ez szükségessé tenné, hogy a még meglévő robotosok mellé még több napszámost is felvegyenek. "Mert aki a célt akarja, az eszközöket is akarnia kellenek." Panker János számtartó, a juhászat megalapozására és fejlesztésére helyezi a hangsúlyt, mivel a "juhászat játszik közönségesen, minden nagyobb és kisebb birtokosnál, főszerepet ..., mivel a gazdaságnak ezen ágát a legjövödelmesebbnek tartják." A gyöngyöspüspöki számtartóságban a juhászat fellendítése érdekében új juhodályt kellene építeni, illetve a régit korszerűsíteni, és nagyobb gondot kellene fordítani a legelők minőségére, az állatok szakszerű ápolására. Figyelemreméltó, hogy az összes jelentés közül elsőként ebben merült fel a tagosítás gondolata. Ami "... a gazdaságnak többi ágait illeti, azokat a gazdaságnak célszerű szabályai szerint kezeltetvén, azonban változást indítványozni nemigen lehet, hacsak azt nem érintem, hogy ha tagosítva volna a határ, itt is jövödelmesebb lábra lehetne állítani a kezelést a váltógazdaság regulái szerint." -- "Helyén látom említést tenni a váltógazdaságról, mely a nagyobb uradal-

makban más tagosított helységeken és pusztákban divatozik, mert csak ebben tüntetheti ki magát a gazda, és csak ezen az úton mutathatja meg egy szorgalmas és értelmes gazdatiszt, mit tud, és mennyire fáradozik uraságának jövedelme emelésében." A gazdatiszt szerint a jobbágyok butasága az oka annak, hogy az értelmes ember, ha akarja -- nem akarja, "parlagon heverteti földjeit, melyeket szorgalmas trágyázás mellett a váltógazdálkodás szabályai szerint évenként használhatná."

Még egy jelentés készült a gyöngyöspüspöki számtartóság rétjeiről 1848. május 25-én. A számtartó először a rétek terjedelmét veszi számba:

Megnevezés	Kiterjedés (hold)
1. Jó és körtvélyes nevű rétek	kb. 60
2. A régi téglaház előtt	5
3. "Berek szög"-ben	0,25
4. Tóka rét	30
5. Gárdoni rét	10
6. Sóstói rét	3
Összkiterjedés	108,25

A betakarítási munkák 393 vft 50 kr költséget kívánnak. A solymosi erdőgazdaságban található rétek összterülete 720 hold. "Ez valóban nagy mennyiségű rét volna ... - de miután köves és kősziklás, ezenkívül más erdővel is nagyon be vagyon nőve", használati értéke csekély. Továbbá igen vad szénát terem, amelyet a ló meg nem eszik, a juhnak azonban jó, mert leveles."

A szénát ezeken a területeken nagyon nehezen lehet begyűjteni. "Mindezen körülményeket tekintetbe véve szó sem lehet arról, hogy ezen réteket majorságilag kezelje az uraság, mert annak takarítása háromnégy annyiba kerülne, mint amennyit érhet a széna."

A betakarítási költségek összesen 618 vft 50 kr-t tesznek ki. Az átlagosan 945 q takarmány, 1562 vft 30 kr. tiszta hasznot hozna. Ezt a hasznot egészben felemésztené a juhnyáj "... mégsem vallhatna kárt az

uraság, miután évenként közönségesen 18--20 q gyapjút nyervén a juhnyáj után, már ennek ára is sokkal haladja a széna értékét..."

Meglepő, hogy a második tervezetben már szóba sem kerül a tagosítás kérdése.⁵

II. Nagytálya⁶

Krausz János nagytályai kasznár első tervezete május 6-ra készült el, a második, pontosabb jelentést pedig május 17-i dátummal látták el. A tervezetekből megismerhetjük a kasznárság belső struktúráját, s feltárul előttünk a művelési ágak szerinti megoszlás.

A) Szántók

I. <u>nyomás</u>	hold
Maklárli nagyaszós tábla:	348
Deméndi borsosi tábla:	57
<hr/>	
Összesen:	402

II. nyomás

Maklári juhhorály melletti tábla:	140
Maklári első magosi tábla:	86
Pázmándi felső vaskapui tábla:	21
<hr/>	
Összesen:	247

III. nyomás

Maklári rétjáró nagy dűlő:	86
Maklári sóssarkai tábla:	47
Tályai kőhidi tábla:	50
Pázmándi alsó vaskapui tábla:	26
<hr/>	
Összesen:	208

Összes szántó: 858

B) Majorsági rétek

Maklári nagyrét:	895
Deméendi rét:	91
Pázmándi rét:	67
<hr/>	
Összesen:	1053
<hr/>	

Az összmajorsági terület: 1911 hold

A tervezetek számba veszik azokat a lehetőségeket is, amelyekkel a kasznár a termelés tovább folytatását elképzelhetőnek tartja. Ezek a lehetőségek a majorsági kezelés, a "pénzeserővel" kezelés és a földek haszonbérbe történő kiadása.⁷

Nézzük meg, milyen eszközöket és mennyi munkaerőt kíván alkalmazásba venni a tályai kasznár, és mindezt mekkora összegből képzeletileg megvalósítani. A szükséges tőkét hiteltől kívánja fedezni, így az éves költség kiszámításánál csak a hitel éves kamatjával számol!

A majorsági műveltetés kiadásai	Költség vft.
<hr/>	
1. 48 db jármos marha	432
2. 24 db vasasszekér eszközökkel	180
3. 2 db javított szerkezetű eke	60
4. 6 db vasfogú borona	9
5. Évenkénti patkolás	360
6. Szekerek kenése	423
7. A 48 db marha 7 hónapi teleltetése	2016
8. Az ökrök almozása 7 óra	840
9. Eszközök amortizációja	243
10. 24 béres munkadíja	4656
11. A kovács munkadíja	428
12. 100 köböl tiszta búza (vetésre)	800
13. 300 köböl kétszeres búza (vetésre)	1800
14. 100 köböl árpa (vetésre)	400

15. 150 köböl zab (vetésre)	375
16. 20 köböl bükköny (vetésre)	80
17. 80 köböl zabtakarmány	200

Összes költség	12510
----------------	-------

A várható majorsági jövedelmek összege: 20941 vft. 40 kr.

Ez az alábbiak szerint áll össze:

500 köböl tisztabúza	4000 vft
1500 köböl kétszeresbúza	9000 "
500 köböl árpa	2000 "
750 köböl zab	1875 "
30 mázsa takarmány	1300 "
5000 mázsa szalma	1000 "

b) Pénzeserőveli kezelésre a következő ráfordítások lennének szükségesek:

1. 402,25 hold háromszori őszi szántása: (12 vft holdanként)	4827 vft
2. 247 hold egyszeri tavaszi szántása: (4 vft holdanként)	988 vft
3. 100 hold trágyázása:	500 vft
4. Őszi vetés betakarítása:	1650 vft 12 kr
5. 100 hold takarmány betakarítása:	400 vft
6. A réti széna hordása:	1000 vft

Összesen:	9765 vft 12 kr
-----------	----------------

A tervezetből kitűnik, hogy a kasznár a majorsági művelést hatékonyabbnak tartja a "pénzeserővel" kezelésnél.

A jövedelem kiszámításával kapcsolatban a következőket olvashatjuk a második tervezetben: "a ... majorsági kezelés eredményének 20941 vft 40 kr. jövedelemnek egyötöd részét levonnám, mivel a "pénzeserővel" munka a

majorsági tökéletesebb kezeléssel hasonlításba véve, oly eredményeket, mint a majorsági erővel kifejtett, nem szülhet, tehát a jövedelemnek egyötöd részével itt kevesebb vételvén fel -- lenne a pénzes kezelés melletti haszon 16753 vft 20 kr."

c) A haszonbérbeadásról sem nyilatkozik kedvezően a kasznár. Nem hiszi, hogy a jobbágyság "pénzes földeket váltson", írja az első tervezetben. Ennek oka szerinte az, hogy "szabadon művelhetően tulajdon ugar földjeiket, inkább azokat szántják-vetik, mint árendáljanak. ... minden ember idén tulajdon ugar-földjét műveli, sőt sokan helybéli földtelen embereknek is juttattak ugarjaiból." Esetleg -- a kasznár véleménye szerint --, 300 hold lenne bérbeadható kb. 3-4 pengőforintjával holdanként, amiből összesen 1200 Ft jövedelem származna.

A második tervezetben már szó esik még a rétek műveléséről és a juhászatról is. A rétek műveléséhez a következő költségek merülnek fel: Az 1053 hold területű rétek kaszáltatása 1995 vft-ba kerül 70 öl széna remélhető, amelynek kazlázása stb. 140 vft-ba kerül. A sarjú berakása, amelyet 12 napszámos végez, további 12 vft-ot igényel. Így a költség összesen 2147 vft-ot tesz ki.

A rétekből várható jövedelmek:

1. Makláron	895 holdról	7160 q
2. Deménden	90 holdról	728 q
3. Pázmándon	61 holdról	610 q
4. Az összes rétek laposabb helyein		<u>600 q</u>
	Összesen:	9298 q

Mindez 9158 vft bevételt jelent. A költségeket leszámítva a rétek művelése 7012 vft tiszta jövedelmet jelent.

A juhászatban 10297 vft 16 kr merül fel költségként.

A juhászat jövedelme:

1. Gyapjú	9432 vft
2. évente 800 bárány	800 vft
3. az elhullandó állatok bőre (3-4 db)	235 vft
4. a bárányzaporodás (800 db)	2400 vft
5. a "mustrajuhok" árából	1500 vft
Összesen:	14367 vft

A jövedelemből levonva költségeket, a juhászat tiszta jövedelme: 4070 vft.

Összefoglalásképpen mindkét tervezet újra a majorsági erővel történő műveltetés mellett foglal állást. A kimutatás szerint a majorsági művelés 4188 vft-tal jövedelmez többet a pénzes erővel történő műveltetésnél.

A kasznár úgy látja, hogy a "... pénzeserőveli munkáltatás által eredő költséget nem fedezi a remélhető haszon, azaz káros a pénzes munka." "... célszerűbb a majorsági erő, mint pénzért dolgoztatni." "... ha feltesszük, hogy 24 fogat évenként per 260 nap 6240 napot töltend, melyből 2450 lévén a földek műveléséhez szükséges, 3790 nap maradna az uradalom javára a gazdaság körül megkívánható egyéb munkákra, amely napokat csak 2 vft-ra véve 7580 vft kíméltetnék meg a majorsági erő felállítása mellett." Arról azonban a tervezet semmit sem mond, hogy a majorsági erő felállításához szükséges kölcsönt milyen forrásból lehetne előteremteni.⁸

III. Füzesabonyi kasznárság⁹

Salamon Károly füzesabonyi kasznár és Borus János ispán tervezete április 25-re készült el. A kasznárság területén majorsági kezelésben a következő földek voltak:

I. Nyomás	Hold	n.öl
a) A pusztaszikszói lógóparti tábla:	293	32
b) A kerecsendi kisároki tábla:	219	03
c) A dobi telekallyi tábla:	10	19
Összesen:	522	54

II. Nyomás

a) A pusztaszikszói major melletti tábla:	185	72
b) A füzesabonyi kettőshalmi tábla:	60	72
c) A füzesabonyi berki tábla:	97	54
d) A kápolnai homoki nevezetű tábla:	20	
e) A kápolnai tófalusi tábla:	73	75
f) A dobi kendergáti tábla:	23	97
<hr/>		
Összesen:	461	39

III. Nyomás

a) A kisbudai tábla:	210	82
b) A kerecsendi kenderföld melletti tábla:	101	94
c) A kápolnai homoki tábla:	56	07
d) A kápolnai kigyósi tábla:	42	81
e) A dobi nagyállási tábla:	17	96
<hr/>		
Összesen:	429	60

R é t e k

Hold n.öl

a) A füzesabonyi határban az ún. Kistrét	164,64
b) A kerecsendi határban az ún. Füzes rét	174,75
c) Kisbudai puszta	284,67
d) Dobi pusztai rét	120,02
e) Pusztaszikszón telekallyi rét	44,62
f) A kerecsendi berekben kaszálható tisztások és utcák	200,-
g) A kisbudai berekben kaszálható tisztások és utcák	30,-
h) A pusztaszikszói berekben kaszálható tisztások és utcák	40,-
<hr/>	
Összesen:	1058,70

A majorsági kezelésben lévő szántók és rétek területe összesen: 2472 hold 23 h.öl. A gazdálkodás jövőbeni kialakítása kapcsán a füzesahonyi kaszár is a majorsági erővel való kezelés, a "pénzeserővel" kezelés és bérbeadás lehetőségét veti fel.

A majorsági erő felállítását itt is hitelből kívánják fedezni, és az éves költség kiszámításánál a kaszár itt is a hitel kamatjaival számol, illetve a munkák és a munkaerő költségeivel.

A majorsági műveltetés kiadásai	Költség vft, kr
1. 64 db jármos ökör (hitel)	576,-
2. 32 szekér eszközökkel (hitel)	240,-
3. 32 Czugmayer vaseke (hitel)	80,-
4. 8 fogasborona (hitel)	12,-
5. Szekerek kenése	550,12
6. A 64 ökör négyszeri patkolása	480,-
7. A szerszámok javítása	640,-
8. A 64 igavonó barom teleltetése	2688,-
9. A 64 jármos ökörnek alom	112,-
10. Gazdasági eszközök és szerszámok	568,18
11. 32 béres éves díja	6208,-
12. Vetési magvakra	1200,-
13. 300 köböl kétszeres búza	600,-
14. 150 köböl árpa	750,-
15. 300 köböl zab	200,-
16. 50 köböl búkköny (takarmány)	250,-
17. 100 köböl zab (takarmány)	
Költségek összesen:	16854,30

Nézzük meg, a kiadások mellett milyen jövedelemmel lehetne számolni a majorsági művelés esetén.

A jövedelem forrásai	Jövedelem vft, kr.
1. 150 köből tiszta búza	6616,-
2. 300 köből kétszeres búza	9924,-
3. 150 köből árpa	2840,-
4. 300 köből zab	3560,-
5. 150 köből zabos bükköny	3750,-
6. 1654 mázsa búzaszalma	275,40
7. 4962 mázsa kétszeres búzaszalma	827,-
8. 2130 mázsa zabszalma	710,-
9. 6700 mázsa trágya	223,20
10. 890 mázsa árpaszalma	296,40
A jövedelem összege	19030,40
Levonván a kiadást	16854,30
A tiszta jövedelem összege:	12176,10

A kasznár a majorsági művelés mellett hozza fel érvként, hogy "Mintán azon roboterő helyett majorsági erő lenne a földművelésre fordítandó, de a nagyobb számú marha után származott trágyával, nagyobb kiterjedésű földet lehetne megtrágyázni, és így nagyobb termést várni - véleményem szerint, ha csak veszély nem érendi a vetéseket, középtermost lehet reményleni."

A rétek művelése majorsági erővel 3316 vft 15 kr költséget igényelne, ezzel szemben a jövedelem 9628 vft lenne. Így ebből az uradalom 6311 vft 45 kr tiszta jövedelemhez jutna.

A Füzesabonyból érkezett tervelképzelés ezután az ún. "pénzeserőveli" kezelés költségelőirányzatait tekinti át.

Kiadási tételek	Költség vft
1. 460 hold 3 x őszi szántása	5520
2. 400 hold tavaszi szántása	1840
3. 150 köből tiszta búza vetése	1200

4. 300 köből kétszeres búza vetésre	1800
5. 150 köből árpa vetésre	600
6. 300 köből zab vetésre	700
7. 150 hold trágyázása	750
8. Őszi és tavaszi élet behordása	2430

Kiadások összesen:	14890
--------------------	-------

Bevételi források	Bevétel vft, kr
1. 712 köből tiszta búza	5696,-
2. 300 köből kétszeres búza	8544,-
3. 150 köből árpa	2360,-
4. 300 köből zab	2950,-
5. 1424 mázsa tiszta búza szalmája	237,20
6. 4272 mázsa kétszeres búza szalmája	712,-
7. 698 mázsa árpa szalmája	232,40
8. 590 mázsa zab szalmája	196,40
A jövedelem összege	20928,40
Levonván a költséget	14890

A tiszta jövedelem összege:	6038,40
-----------------------------	---------

Ezután Salamon Károly tervezete külön foglalkozik a földek bérbeadásának lehetőségével is. Számbaveszi, hogy hol mennyi földet milyen jövedelemért lehetne bérlőknek kiadni egy évre. A bérleti díj megállapításakor külön figyel a kiadandó földek minőségére is.

H e l y s é g	hold	Jövedelem vtf
1. Pusztaszikszó	994	5964
2. Kisbudai puszta	770	4620
3. Dobi puszta	685	2055
4. Kerecsendi kisárki tábla	219	876
5. Kerecsendi kenderföld melletti tábla	102	612
6. Füzesabonyi kettős halmi tábla	60	180
7. Füzesabonyi berki tábla	97	485
8. Kápolnai homoki tábla	73	292
9. Kápolnai kígyósi tábla	42	210
10. Füzesabonyi Kistrét kaszáló	164	1230
11. Kerecsendi Füzesrét kaszáló	174	1305
Összesen:	1829	15809

Külön érdekessége a füzesabonyi tervezetnek, hogy vizsgálódását nem csupán egy "optimális távlatra" dolgozza ki, hanem szól a lehető legegyszerűbb, legkevesebb beruházásigényes gazdálkodási módról, igaz ugyan, hogy csak rövid terjedelemben, mintegy érintőlegesen. "A mostani 24 jármos ökrökkel a majorsági földekből 12 Czugmayer-féle ökék megszerzése mellett, minden nyomásra 216 hold föld lenne megművelhető -- vagyis somáson majorságilag kezelhetőnek 3 nyomásban, meg kellene maradni 648 hold földnek -- 765 hold földnek pedig árendába adattatni." Emellett a kasznár azonban az árendába adásról nincsen jó véleménnyel, mert "... az árendába adásnak azon rossz oldala van, hogy a haszonbérlők által a földnek minden ereje kiszorítottatik, azoknak becse időről időre alább szokott szállni."

Összefoglalásképpen ez a tervezet is a majorsági művelést véli a legkedvezőbbnek a jövőre nézve, ehhez azonban komolyabb beruházást tartana szükségesnek.¹⁰

IV. A felnémeti tervezet¹¹

Czvek János felnémeti kasznár és Barthalos Bertalan baktai ispán április 25-re készült el a felnémeti kasznárság gazdasági tervezetével.

Legelőszőr ez a tervezet is számba veszi a kasznárságban található majorsági földeket, művelési módjuk szerint csoportosítva azokat.

<u>I. nyomás</u>	<u>Hold, n.öl</u>
a) Felnémeti bervai tábla	64,66
b) A baktai töröklápai és Töviskesvölgyi tábla	38,38
c) Kerekaszói fedémesi tábla	9,-
Összesen:	112,04

<u>II. nyomás</u>	
a) Felnémeti lapos és Cziglédi tábla	43,60
b) A baktai kismezői tábla	37,78
c) Felnémeti Kubasi tábla	9,-
Összesen:	87,40

<u>III. nyomás</u>	
a) Felnémeti kővágói tábla	76,68
b) A baktai köleses és Rókalyuk feletti tábla	27,26
c) Fedémesi árpa-aszói tábla	9,-
Összesen:	112,94

<u>R é t e k</u>	
a) Felnémeti nagyrét	150,97
b) Töviskesvölgyi baktai rét	53,68
c) Baktai töröklápi rét	92,26
d) Baktai rapcai rét	130,-
Összesen:	326,91

A majorsági gazdálkodáshoz itt sem elégséges a meglévő eszközállomány és ígás erő, itt is beruházásra lenne szükség.

Az éves 8631 vft 54 kr-os költség az alábbi tételekből tevődne össze:

A majorsági műveltetés kiadásai	Költség vft, kr
1. 42 db jármos ökör	378,-
2. 21 szekér, eszközökkel	157,30
3. 21 Zugmayer eke	52,30
4. 4 vasfogú borona	6,-
5. Szekerek kenése	409,30
6. Ökrök négyszeri patkolása	315,-
7. Szerszámok javítása	420,-
8. A 42 ökör teleltetése 7 hónapra	1764,-
9. A 42 ökör almozása és éjjeli eledelo	73,30
10. Beruházott eszközök avulása	302,24
11. 21 béres díja	3654,-
12. Vetési magvak	1099,30
Összes költség:	8631,54

Majorsági művelésnél a kasznár szerint figyelembe kell venni a következőt: "... a roboterő helyett a majorsági lenne a földművelésre fordítandó, de nagyobb számú marha után származott trágyával nagyobb kiterjedésű földet lehetne megtrágyázni, és így nagyobb termést várni -- véleményünk szerint, hacsak veszély nem érendi a vetéseket, középtermésnél lehet reményleni." Ez a középtermés, a számítások szerint, 6892 vft jövedelmet jelentene az uradalom számára. Így tiszta jövedelemként 1739 vft maradna meg. Ha pénzes erővel oldanák meg a műveltetést, a következő kiadásokkal kell számolni:

Kiadási tételek	Költség vft, kr
1. 112 hold háromszori őszi szántása	1344
2. 87 hold háromszori tavaszi szántása	348
3. 112 köből kétszeres búza	672
4. 20 köből árpa	80
5. 67 köből zab	167,30
6. 100 hold trágyázása	1041,30
7. A termés behordása	597
Összes kiadás:	4250,60

A kasznár úgy vélekedik, hogy "a pénzes munkát majorsági munkálattal egy mérlegbe tenni sem lehet, de a csekélyebb trágyamennyiség végett, évenként kisebb földterület lehet trágyázható..." Összesen 3964 vft-ot lehetne várni ettől a művelési módtól évenként, és ez az összeg nem fedezné a kiadásokat sem, sőt 286 vft hiány is mutatkozna.

A kimutatás szerint nemcsak a szántók majorsági kezelése mutatkozna kedvezőbbnek a pénzes műveléssel szemben, hanem a rétek is többet hoznának 170 vft-al, ha művelésüket majorsági erővel végeznék. Ha sikerülne a szükséges fogatokat beszerezni, akkor a szekeresek csak 1162 napot használnának fel vetésre stb., és így a 6300 napjukból maradna 5138 nap, "... melyeket csak 2 vft-al is számítván, megkíméltetnek 10276 vft." A juhászat is biztosítana 2341 vft 38 kr. hasznot egy évre, majorsági kerek között.

Haszonbérletbe a következő földeket lehetne adni:

A haszonbérbe adható területek	Hold	Haszonbér vtf
1. Bervai tábla	64	320
2. Felnémeti laposi-, és cziglédi tábla	43	215

3. Felnémeti kővágói tábla	76	380
4. Felnémeti Nagyrét	150	900
5. Töröklápai és a Töviskesvölgyi tábla	38	190
6. Baktai kismező	34	70
7. Köleses völgyi tábla	27	135
8. Töviskes völgyi rét	53	265
9. Törökláposi rét	92	552
10. Rápczai rét	130	780
11. Felnémeten "soványállapotú" szántó	27	81
Összesen:	734	3988

Itt is olyan eredményre jut, hogy a majorsági művelés a célszerűbb, mert 9753 vft-al többet jövedelmez a haszonbérlettel szemben. A felnémeti kasznárságban is mindképpen a majorsági művelést tartják előnyösebbnek. Érdekes módon a majorsági erő felállításához itt legalább ötször annyi tőkére (8160 vft) lenne szükség, mint a füzesabonyi kasznárságban (1058 vft), annak ellenére, hogy az előbbi kasznárság jóval kisebb területű, mint az utóbbi.¹²

A baktai ispánság¹³ jelentése elméleti bevezetővel indul, amiből kiderül, hogy a gyapjú és a gabona előállítását tartja fontosnak az ispán, azonban mindkettő kulcsának az elegendő takarmánymennyiség biztosítását látja.

Legelőször vizsgáljuk meg, milyen adottságokkal rendelkezik az ispánság. Barthalos Bertalan ispán gazdasága összesen 400 holdon terül el. Ebből 112 hold a szántó, 228 hold a rét és ehhez járul 60 hold legelő az erdőségben. A kötött agyagos talaj a munkáltatásra száraz időt, őszire három, tavaszra egy, vagy a körülmények szerint két szántást igényel.

A növények közül a búza, a rozs, az árpa, a zab, a bükköny, a burgonya, a tengeri, a köles, a lóhere és a lucerna terem meg. A műveléshez 336 mázsa trágya kell holdanként. A jelentés, a jobbágyfelszabadítás után gazdászatnak négy alapelvét fogalmazza meg.

1. A vidéken leginkább termesztendő, legkönnyebben értékesíthető növé-

nyekkel kell foglalkozni.

2. Többféle takarmány igénybevétele lenne az ideális, mert így pótolni lehetne az időjárási tényezők miatti kiesést.
3. Vetésforgót kell alkalmazni. A váltógazdaságra való áttérés menetét, a különböző növények sorrendjét a kasznár részletesen közli 1849-től 1856-ig. Úgy állítja össze a tervet, hogy a növények sorrendje talajjavító hatású legyen.
4. Az egyes munkafolyamatokat úgy kell elosztani, hogy azok ne torlódjanak egymásra. Ehhez nélkülözhetetlen a megfelelő munkaerő biztosítása (21 béres, évi fizetésük 1470 vft).

A meglévő 112 hold szántó megműveléséhez 12 ökör vásárlására van szükség, "... de hogy a rét műveléséhez is jusson a fogati erőből, 16 db ökör vételét teszi szükségessé." "A 16 db ökörhöz csak 4 bérest kívánok fogadni... A többi béres helyét pénzes napszámos fogja pótolni a szükséges időkben:" Előrelátásáról tanúskodik az az elképzelés is, miszerint "ha kevés a takarmánytermés, akkor érdemesebb a 16 ökröt összesen eladni, s tavasszal újat vásárolni, mert ez így még mindig kifizetődőbb a téli tartásnál."¹⁴

Összegzésképpen elmondható, hogy a tervezetek eltérő részeleteik ellenére több hasonló vonást, elképzelést tartalmaznak. Szinte mindegyik kasznár a majorsági művelés mellett foglalt állást, és mindenféleképpen meg akart győzni ennek előnyeiről. Súlyos probléma és hiányosság azonban az, hogy nem tudják megjelölni annak a tőkének a forrását, amely a majorsági erő felállításához szükségeltetne. Ilyen jelentős befektetésre, mint amelyet a tervezetek kívánnak, a jobbágmunkára alapozó tőkeszegény feudális nagybirtok nem volt képes, így ez az elgondolás, bár jelentősen szolgált volna a nagybirtok kapitalizációját, nélkülözötte a reális alapot. A leginkább félrevezető azonban az, hogy a gazdatisztek mindenhol csak a remélt hitel kamatját vették be számításaikba. Így az általuk kimutatott összeg csakis a kölcsön megszerzése esetén lenne reális.¹⁵ A tervezetekben jóval kisebb hangsúlyt kap a pénzes munkáltatás és a bérbeadás lehetősége. Szinte minden kasznár szembehelyezkedik a pénzes műveltetéssel. Feltehető, hogy a kasznárok a tervezetek beadása előtt egyeztették nézeteiket, mert pl. szóról-szóra megegyezik a füzesabonyi és a felnémeti kasznár véleménye a hasonbérbeadás rossz oldalairól, illetve a

majorsági gazdálkodás méltatásáról.

Távlati kitekintésként csak annyit jegyezhetünk meg, hogy a kasznárok által fevetett korszerűsítés gyakorlati végrehajtására csak az 1860-as évek második felétől kerülhetett sor. Ennek legfőbb oka éppen az a tőkehiány volt, aminek érintésétől a gazdatisztek olyannyira tartózkodtak.¹⁶

Jegyzetek

1. A vizsgált időszakban az érseki uradalom birtokai 13 falu és 7 pusztá határában terültek el. Az uradalom 4 gazdasági körzetre oszlott: a füzesabonyi, nagytályai, felnémeti kasznárságra és a gyöngyöspüspöki számtartóságra. A központi irányítás szervei Egerben voltak, az uradalmi főkormányzó irányítása alatt.
2. Heves Megyei Levéltár "Érseki uradalmi gazdasági iratok" XII-3/e 130. doboz (továbbiakban HML XII.-3(... sz.) 179/1848. sz. főkormányzói utasítás.
3. HML, XII-3/e 494. sz.
4. Ehhez a körzethez két falu, Gyöngyöspüspöki és Gyöngyössolymos határának uradalmi birtokrészei tartoztak.
5. HML, XII-3/e 494. sz.
6. A kasznársághoz a maklári, nagytályai, deméndi határ majorsági birtokai és Pázmánd pusztá földjei tartoztak.
7. A tervezetekben majorsági kezelésen azt a művelési módot értik, amikor az uradalom saját gazdasági eszközökkel, szerszámokkal és hosszabb időre -- legalább egy évre -- felfogadott mezőgazdasági munkásokkal dolgoztat. A "pénzeserővel kezelés" olyan megoldás lenne, amelynek alkalmazása esetén az uradalom csak napszámosokat fogadna fel esetleg egy-két hetes idejű munkára alkalmazna bérmunkásokat. A haszonbérbe adás (ill. árenda) pedig azt jelentené, hogy legalább egy éves időtartamra egyegy földterületet adnak bérbe. XII-3/e. A 4. gazdasági ülés jegyzőkönyve alapján.
8. HML, XII-3/e 496. sz.

9. A füzesabonyi kasznárság irányítása alá a Füzesabony, Kápolna, Kerecsend nevű falvak és Pusztaszikszó s Dohi puszták határainak urasági földjei tartoztak.
10. HML, XII-3/e 497. sz.
 11. A felnémeti kasznársághoz a felnémeti, egerbaktai, fedémesi falvak határaiban fekvő érseki földek tartoztak, valamint Czegléd pusztája.
12. HML, XII-3/e 497. sz.
13. A baktai ispánság szervezetileg a felnémeti kasznárság része volt, s így külön tervezetet nem is kellett volna készítenie. Minthogy mégis megtette, valószínűleg csak azzal magyarázható, hogy Barthalos Bertalan ispán volt az a gazdatiszt, akit az uradalom főkormányzója a leg többre becsült. (Ez több levélbeli megnyilatkozásából derül ki.)
14. HML, XII-3/e 947. sz.
15. A tervezetekben a gazdatisztek módszere szerint az állatok és az eszközállomány beszerzése az egész uradalomra összesítve 2182 vft, mint-hogy csak a kamattal számoltak. Viszont ugyanezen tételekre a reális összeg 43660 vft lenne.
16. A jelen dolgozat része az egri érseki uradalom gazdálkodását vizsgáló nagyobb munkának.

Resümee: (Wirtschaftliche Entwürfe im Erlaur erzbischöflichen Herrschaftsgut aus dem Jahr 1848)

Die Aufgabe forscht eine der kritischsten Epochen der Geschichte des Erlauer erzbischöflichen Herrschaftsgutes, die Zeit der Veröffentlichung der Leibeigenschaftsbefreiung durch eigene spezielle Quellenanalysen. Dieser feudale Großgrundbesitz geriet nämlich in katastrophale Lage, weil er während einiger Wochen die unentgeltliche Arbeitskraft verlor, und er hatte für Verwendung der Lohnarbeit und für den Einkauf der Ausstattungen kein Geld. Die Zentralleitung des Herrschaftsgutes ruft die Leiter der einzelnen Wirtschaftsbezirke auf, damit sie die Möglichkeiten entwerfen, die sich in weiterer Fortsetzung des Wirtschaftens alternativ darbieten. Aus der Analyse der Entwürfe der Wirtschaftsinspektoren zeigt sich das Bild vor uns, das aus anderer Quelle nicht rekonstruiert werden kann, es zeigen sich das System des Wirtschaftens, seine bisherige gewöhnliche Weise. Es wird auf die wichtigsten, die Weiterentwicklung hindernden Probleme Licht geworfen, unter denen das Geld am wichtigsten ist. Man kann feststellen, daß die fertig gewordenen Entwürfe wirklich den realen Weg weisen, aber sie stellen ihn viel vorteilhafter dar, -mit Rechnungsverzerungen als er in Wirklichkeit war. (Die anwesende Arbeit ist ein Teil der Forschung, die die Wirtschaftsgeschichte des erwähnten Herrschaftsgutes in größerer Perspektive prüft.)